

پیش‌خوانی

نظری بر اثر تاریخی - پژوهشی «از توسعه لرزان تا سقوط شتابان»

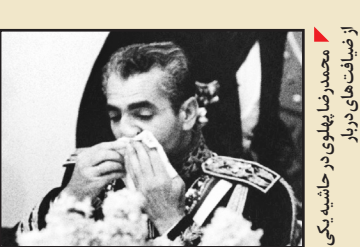
پرشتاب در طریق فروپاشی!

■ **دکتر حمیدرضا ملک محمدی**

قرن بیستم میلادی، در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و… یکی از پر حادثه‌ترین قرن‌های تاریخ بشری است. از کشته شدن میلیون‌ها انسان در دو جنگ جهانی تا پیشرفت‌های چشمگیر

در پزشکی و نجات جان میلیون‌ها انسان؛ از ظهور دو ابر قدرت و بروز داغ‌ترین جنگ سرد تا سرد شدن داغ‌ترین ار دوگاه اندیشه و عمل چپ و از شتاب گرفتن جریان‌های توسعه‌ای تا گسترده‌تر شدن شکاف میان جوامع شمال و جنوب، جذابیت‌هایی هستند که به پژوهشگران در مطالعه هر چه بیشتر این حوادث، رغبتی فراوان می‌بخشد. در عرصه سیاسی این دوره، جهان در سال‌های پایانی دهه ۷۰ میلادی، شاهد فروپاشی نظام شاهنشاهی در ایران بود که پیشینه‌ای ۲۵ سده‌ای داشت. فروپاشی رژیم پادشاهی ایران آن هم در زمانی که تصویری جز ثبات آن در ذهن جهانیان نقش نبسته بود، انگشت حیرت بر لبان بسیاری نشاند. سقوط نظامی که همه چیز از آن انتظار می‌فت جز سقوط، پرسشی بزرگ و مجالی وسیع برای تحقیق و بررسی فراروی نویسندگان و اندیشمندان قرار می‌داد. این مسئله برای همگان به ویژه غربی‌ها توجیب‌آور بود که چگونه رژیمی تا بن‌دندان مسلح به انواع سلاح‌ها چنین پرشتاب راه فروپاشی را طی می‌کند. طبیعی بود که پیچیدگی، سرعت و ناگهانی بودن این جریان، تنوع برداشت‌های نویسندگان را به دنبال داشته باشد.

۱۰سال پایانی پادشاهی در ایران، آمیزه‌ای از حرکت اقتصادی و نظامی توسعه محور در یک محیط سیاسی خاص بود. حرکت‌هایی که به پشتوانه نفت، تأمین‌کننده اساسی هزینه طرح‌های توسعه‌ای و مهندسی نوین نظام جهانی با تعیین جایگاهی خاص برای ایران، به اجرا در آمدند. هدف حرکت‌های

از فعالیت‌های دربار

اقتصادی و نظامی حکومت پهلوی دوم، تقویت بنیان‌های اقتصادی و نظامی کشور و در نهایت، ایجاد تعادل و ثبات سیاسی رژیم بود، اما فروپاشی اقتصاد و حرکت‌های دقتناصی و سپس به حرکت‌های نظامی حکومت پهلوی دوم می‌پردازد. در ارائه این دو بخش، تلاش گردیده تا حتی‌الامکان، مسئله جدا چه به گونه‌ای انتزاعی، رعایت شود تا در تحلیل اجزا و کار کرده‌ای آنها فقط و ظرافت بیشتری شود، اما در وهله دوم و سطح کلان، تأثیر دو بخش اقتصادی و نظامی در ثبات سیاسی بررسی می‌شود. حاصل این بررسی چند وجهی تلاش برای خروج از حرکت، نگرش‌های تک بعدی و امید به ارائه تحلیل در سطوح مختلف است. در این نوشتار خواهید دید که چگونه تلاش برای توسعه اقتصادی و نظامی، به دلیل مشکلات درونی به جای ایجاد ثبات اقتصادی و رونق کوتاه مدتش بود.

اثری که هم‌راهنک از آن سخن می‌رود، با دستمایه قرار دادن این دو سطح تحلیل ابتدا در سطح خرد، به تحلیل حرکت‌های دقتناصی و سپس به حرکت‌های نظامی حکومت پهلوی دوم می‌پردازد. در ارائه این دو بخش، تلاش گردیده تا حتی‌الامکان، مسئله جدا چه به گونه‌ای انتزاعی، رعایت شود تا در تحلیل اجزا و کار کرده‌ای آنها فقط و ظرافت بیشتری شود، اما در وهله دوم و سطح کلان، تأثیر دو بخش اقتصادی و نظامی در ثبات سیاسی بررسی می‌شود. حاصل این بررسی چند وجهی تلاش برای خروج از حرکت، نگرش‌های تک بعدی و امید به ارائه تحلیل در سطوح مختلف است. در این نوشتار خواهید دید که چگونه تلاش برای توسعه اقتصادی و نظامی، به دلیل مشکلات درونی به جای ایجاد ثبات اقتصادی و رونق کوتاه مدتش بود.

ثبات سیاسی حکومت را با تزلزلی اساسی مواجه ساختند.

بخش نخستین این اثر به بررسی، تحلیل و شناخت اقتصاد ایران، برنامه‌ریزی جریان‌های توسعه‌ای اقتصاد و جهت‌گیری کلی و نتایج آن تا پایان حکومت پادشاهی در ایران می‌پردازد. در بخش دوچونگی تقویت ساختارهای نظامی کشور بررسی شده است. این تقویت پیامد خواست رژیم پادشاهی برای افزایش قدرت نظامی خویش و خواست ایالاتمتحده برای واگذاری وظیفه برقراری امنیت منطقه‌ای به کشور‌های قدرتمند بود. در نگارش بخش‌های مختلف، برخلاف شیوه سنتی استفاده از یک بخش نظری کلی در ابتدای کار تلاش گردیده تا در هر مورد، توضیحی نظری یا رایج‌امی به‌نوشته‌ها و نظرات صاحب‌نظران ارائه گردد که نه تنها از تراکم بخشی می‌کاهد بلکه فهم مطالب را ساده‌تر می‌کند.

عاریخ

کفت وگرم ۸۸۴۹۸۴۳۷

نظری بر زمینه‌ها و پیامدهای تشکیل جبهه ملی ایران

دولت مستعجل یک ائتلاف!

جهانگردان و بازرگانانی که به کشورهای پیشرفته سفر و بعضاً آنجا زندگی می‌کردند، با چاپ روزنامه، کتاب و ایراد سخنرانی جامعه را در جریان آخرین پیشرفت‌های علمی، اجتماعی و سیاسی سایر کشورها قرار می‌دادند و به این ترتیب سطح آگاهی مردم را بالا می‌بردند. سحاج زین‌العابدین مراغه‌ای در کتاب «سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ» به برخی اعتقادات و عیالیق وطن‌پرستان ایرانی که فکر و

ذکرشان پیشرفت ایران است اشاره کرده و تصویری واقعی را به نمایش گذاشته است. گروه دومی هم بودند که حرف‌هایشان با ادعاهایشان همخوانی نداشت و با بیگانگان ارتباط نزدیک داشتند و وابسته به خارج بودند. افرادی چون میرزا ملکم خان که در واگذاری امتیاز رویتز نقشی اساسی ایفا کرد و امتیاز لائاری را هم از ناصرالدین‌شاه گرفت و به یک کمپانی انگلیسی داد، اما موقعی که با‌شاه اختلاف پیدا کردبه عنوان فردی مخالف استبداد و علاقه‌مند به پیشرفت کشور در لندن روزنامه «قانون» را منتشر کرد. محمدولی خان تکتکبانی، بیرم خان ارمنی، سردار اسعد بختیاری و امثالهم هم جزو این گروه هستند. انقلاب مشروطه با تلاش و همت گروه نخست در سال ۱۲۸۵ ه‍.ش به ثمر رسید، اما چندی نگذشت که گروه دوم زمام امور را در دست گرفتند و مشروطه را به انحراف کشاندند و خون عده زیادی را که در راه استقرار مشروطه شهید شده بودند به باد دادند. در واقع استبدادیون سابق و جیره‌خواران غرب رهبری مشروطه را به دست گرفتند و موجبات دلسردی مردم را فراهم آوردند.

■ **ملی‌گرایی افراطی و طمع به جایگاه دین در جامعه ایرانی**

به این ترتیب تعبیر ملی‌گرایی که در حقیقت متضمن معنای دفاع از منافع ملی و تلاش برای اعتلای کشور است، در ایران با وابستگی به غرب هم‌معنا شد. از دوره رضاخان هم ملی‌گرایی تحت عنوان «پان‌ایرانیسم» و با هدف «جدایی دین از سیاست» باب شد. رضاخان می‌خواست ایدئولوژی ناسیونالیسم شاهنشاهی را جایگزین مذهب سنتی ایرانی‌ها کند و مشروطیت رژیم خود را بر روس و انگلیس بود و نهائیناً تغییرات اجتماعی و سیاسی داخل ایران که تا آن زمان فقط در اختیار روس و انگلیس بود و نهائیناً تغییرات اجتماعی و توسعه طبقه متوسط جامعه شرایط جدیدی را رقم زد، با اشغال ایران توسط متفقین و همکاری دولتمردان ایران بسا آنها در جهت تأمین منافع اقتصادی آنان و ایجاد تسهیلات اقتصادی برای اشغالگران کشور دچار وضعیت بحرانی و وخیمی شد. با بروز و تشدید محرومیت در سطح جامعه و ارتقای آگاهی نسبی عامه مردم توسط مطبوعات و در چارچوب فعالیت‌های حزبی، همچنین دخالت روزافزون متفقین در ایران، شکل‌گیری طبقه متوسط شهری جدید و اتحاد نخبگان آزادی‌خواه و همراهی بعضی از رهبران مذهبی با آنان شرایط عینی و ذهنی و ویژگی‌های داخلی و بین‌المللی

کاظم حسیني

زمینه را برای شکل‌گیری نهضت ملی ایران فراهم کرد. محمدرضاشاه جوانی کم‌تجربه و ترسو بود که از این وضعیت به‌شدت احساس ناامنی می‌کرد. کمی‌معلومات و سطحی بودن دانشته‌ها و بی‌تجربگی هم مزید بر علت بود. او بدش نمی‌آمد مثل پدرش کنترل اوضاع را به دست گیرد، اما قاطعیت و شهامت او را نداشت و در نتیجه انتظار داشت دیگران این کار را برایش انجام دهند. سیاستمداران مستبد دست‌برورده دوره رضاخانی هم در این شرایط تلاش می‌کردند منافع اربابان خارجی خود را حفظ کنند و لذا‌از هر گونه ملی‌گرایي و آزادی‌خواهی جلوگیری می‌کردند. دکتر محمد مصدق در دوره‌های پنجم و چهاردهم از تهران نماینده مجلس شد، اما در دوره پانزدهم به دلیل تقلب در انتخابات و دخالت‌های حکومت تلاش راه پیدا نکرد و تحصن او و دوستانش جلوی کاخ سلطنتی هم نتیجه نداد و او برای حمایت از صحنه سیاست کنار زده شد.

در این‌دوره موضوع لایحه قرارداد گس -گشاسایبان در مجلس مطرح شد و اقلیت ملی‌گرای مجلس همه تلاش خود را صرف جلوگیری از تصویب قرارداد کردند. حسین مکی که به‌طور غیرمستقیم از راهنمایی‌های دکتر مصدق بهره می‌برد در این زمینه نقش تأثیرگذاری را ایفا کرد. او با سخنرانی‌های طولانی خود باعث شد دوره مجلس پانزدهم تمام شود و رأی‌گیری صورت نگیرد. در جریان انتخابات دوره شانزدهم مجلس طرفداران سیاست انگلستان، دولت و دربار و نیز مخالفان نفوذ بیگانگان و علاقه‌مندان به استقلال کشور تلاش کردند نتیجه انتخابات را به سود خود تغییر دهند و در واقع وزن کشی بین دو طرف دعوا برقرار شد. عده‌ای از مردم تحت عنوان «سزایمان نظارت بر آزادی انتخابات» با کسب مجوز از وزارت کشور سعی کردند جلوی انتخابات تقلبی را بگیرند و نمایندگان واقعی مردم را به مجلس بفرستند، اما هژمیر، وزیر دربار محمدرضا پهلوی صندوق‌های آرا را که برای شمارش در مسجد سپهسالار قرار داشتند به بهانه روضه‌خوانی به دانشکده معقول و منقول انتقال داد و پس از پایان مراسم عزاداری هم اجازه نداد هیئت نظارت به محل وارد شوند. در نتیجه اسامی افرادی که مدنظر حکومت بودند از صندوق‌های رأی بیرون آمدند و مصدق نفر سی‌ام و آیت‌الله کاشانی نفر چهارم شدند.

■ **تجمع در برابر کاخ مرمر، اعلام پایه‌گذاری یک تشکل**
عده‌ای از مدیران و نمایندگان روزنامه‌ها مصدق جمع شدند و مصدق در بساره دخالت آشکار حکومت در امر انتخابات سخنرانی کرد. حاضران در جلسه برای انجام اقداماتی در این زمینه یک کمیسیون هفت نفره تشکیل دادند و این کمیسیون تصمیم گرفت برای اعتراض به اختراک فرمایشی جلوی کاخ سلطنتی تحصن کند. دکتر مصدق اعلام کرد تصمیم گرفته‌اند که به تشکیل جبهه ملی بپردازند. پیش از تشکیل جبهه ملی و در دوره رضاخان با شروع جنگ جهانی دوم رضاخان در سیاست خارجی به آلمان تمایل پیدا کرد و در نتیجه متفقین ایران را اشغال و رضاخان را تبعید کردند. با خروج رضاخان از ایران مهم‌ترین مشکل کابینه موضوع آزادی‌های عمومی بود. محمدعلی فروغی که موضوع انتقال قدرت از رضاخان به پسرش را در مهربت تمام به سرانجام رسانده بود اینک و در ابتدای کار با غلیان موج آزادی‌خواهی از سوی عامه مردم روبه‌رو بود.

■ **بسترهای تشکیل جبهه ملی پس از شهریور ۲۰**
فضای باز سیاسی پس از دوران اختناق رضاخانی، انتشار روزنامه‌ها و مجلات عدیده، تشکیل گروه‌های متعدد و روشنفکری، ورود آمریکا به مناسبات سیاسی داخل ایران که تا آن زمان فقط در اختیار روس و انگلیس بود و نهائیناً تغییرات اجتماعی و توسعه طبقه متوسط جامعه شرایط جدیدی را رقم زد، با اشغال ایران توسط متفقین و همکاری دولتمردان ایران بسا آنها در جهت تأمین منافع اقتصادی آنان و ایجاد تسهیلات اقتصادی برای اشغالگران کشور دچار وضعیت بحرانی و وخیمی شد. با بروز و تشدید محرومیت در سطح جامعه و ارتقای آگاهی نسبی عامه مردم توسط مطبوعات و در چارچوب فعالیت‌های حزبی، همچنین دخالت روزافزون متفقین در ایران، شکل‌گیری طبقه متوسط شهری جدید و اتحاد نخبگان آزادی‌خواه و همراهی بعضی از رهبران مذهبی با آنان شرایط عینی و ذهنی و ویژگی‌های داخلی و بین‌المللی

■ **تجمع در برابر کاخ مرمر، اعلام پایه‌گذاری یک تشکل**

عده‌ای از مدیران و نمایندگان روزنامه‌ها مصدق جمع شدند و مصدق در بساره دخالت آشکار حکومت در امر انتخابات سخنرانی کرد. حاضران در جلسه برای انجام اقداماتی در این زمینه یک کمیسیون هفت نفره تشکیل دادند و این کمیسیون تصمیم گرفت برای اعتراض به اختراک فرمایشی جلوی کاخ سلطنتی تحصن کند. دکتر مصدق اعلام کرد تصمیم گرفته‌اند که به تشکیل جبهه ملی بپردازند. پیش از تشکیل جبهه ملی و در دوره رضاخان با شروع جنگ جهانی دوم رضاخان در سیاست خارجی به آلمان تمایل پیدا کرد و در نتیجه متفقین ایران را اشغال و رضاخان را تبعید کردند. با خروج رضاخان از ایران مهم‌ترین مشکل کابینه موضوع آزادی‌های عمومی بود. محمدعلی فروغی که موضوع انتقال قدرت از رضاخان به پسرش را در مهربت تمام به سرانجام رسانده بود اینک و در ابتدای کار با غلیان موج آزادی‌خواهی از سوی عامه مردم روبه‌رو بود.

■ **بسترهای تشکیل جبهه ملی پس از شهریور ۲۰**
فضای باز سیاسی پس از دوران اختناق رضاخانی، انتشار روزنامه‌ها و مجلات عدیده، تشکیل گروه‌های متعدد و روشنفکری، ورود آمریکا به مناسبات سیاسی داخل ایران که تا آن زمان فقط در اختیار روس و انگلیس بود و نهائیناً تغییرات اجتماعی و توسعه طبقه متوسط جامعه شرایط جدیدی را رقم زد، با اشغال ایران توسط متفقین و همکاری دولتمردان ایران بسا آنها در جهت تأمین منافع اقتصادی آنان و ایجاد تسهیلات اقتصادی برای اشغالگران کشور دچار وضعیت بحرانی و وخیمی شد. با بروز و تشدید محرومیت در سطح جامعه و ارتقای آگاهی نسبی عامه مردم توسط مطبوعات و در چارچوب فعالیت‌های حزبی، همچنین دخالت روزافزون متفقین در ایران، شکل‌گیری طبقه متوسط شهری جدید و اتحاد نخبگان آزادی‌خواه و همراهی بعضی از رهبران مذهبی با آنان شرایط عینی و ذهنی و ویژگی‌های داخلی و بین‌المللی

■ **تجمع در برابر کاخ مرمر، اعلام پایه‌گذاری یک تشکل**
عده‌ای از مدیران و نمایندگان روزنامه‌ها مصدق جمع شدند و مصدق در بساره دخالت آشکار حکومت در امر انتخابات سخنرانی کرد. حاضران در جلسه برای انجام اقداماتی در این زمینه یک کمیسیون هفت نفره تشکیل دادند و این کمیسیون تصمیم گرفت برای اعتراض به اختراک فرمایشی جلوی کاخ سلطنتی تحصن کند. دکتر مصدق اعلام کرد تصمیم گرفته‌اند که به تشکیل جبهه ملی بپردازند. پیش از تشکیل جبهه ملی و در دوره رضاخان با شروع جنگ جهانی دوم رضاخان در سیاست خارجی به آلمان تمایل پیدا کرد و در نتیجه متفقین ایران را اشغال و رضاخان را تبعید کردند. با خروج رضاخان از ایران مهم‌ترین مشکل کابینه موضوع آزادی‌های عمومی بود. محمدعلی فروغی که موضوع انتقال قدرت از رضاخان به پسرش را در مهربت تمام به سرانجام رسانده بود اینک و در ابتدای کار با غلیان موج آزادی‌خواهی از سوی عامه مردم روبه‌رو بود.

■ **تجمع در برابر کاخ مرمر، اعلام پایه‌گذاری یک تشکل**
عده‌ای از مدیران و نمایندگان روزنامه‌ها مصدق جمع شدند و مصدق در بساره دخالت آشکار حکومت در امر انتخابات سخنرانی کرد. حاضران در جلسه برای انجام اقداماتی در این زمینه یک کمیسیون هفت نفره تشکیل دادند و این کمیسیون تصمیم گرفت برای اعتراض به اختراک فرمایشی جلوی کاخ سلطنتی تحصن کند. دکتر مصدق اعلام کرد تصمیم گرفته‌اند که به تشکیل جبهه ملی بپردازند. پیش از تشکیل جبهه ملی و در دوره رضاخان با شروع جنگ جهانی دوم رضاخان در سیاست خارجی به آلمان تمایل پیدا کرد و در نتیجه متفقین ایران را اشغال و رضاخان را تبعید کردند. با خروج رضاخان از ایران مهم‌ترین مشکل کابینه موضوع آزادی‌های عمومی بود. محمدعلی فروغی که موضوع انتقال قدرت از رضاخان به پسرش را در مهربت تمام به سرانجام رسانده بود اینک و در ابتدای کار با غلیان موج آزادی‌خواهی از سوی عامه مردم روبه‌رو بود.

■ **تشکیل‌دهندگان جبهه ملی ایران**
جبهه‌ملی با هدف گرد آوردن احزاب و گروه‌های

۹ آرزونامه جوان |شماره ۵۸۲۱

مختلف حول محور پیشرفت کشور به وجود آمد و گروه‌های بزرگ و کوچک زیادی با سلیقه‌ها و اعتقادات مخالف و حتی متضاد با هدف اعتلای کشور در کنار هم قرار گرفتند. مهم‌ترین احزاب و گروه‌های تشکیل‌دهنده جبهه ملی عبارت بودند از:

۱- حزب ایران: متشکل از جمعی از اساتید دانشگاه و روشنفکران ملی‌گرا در مهر سال ۱۳۳۰ اعلام موجودیت کرد. اعضای مؤسس آن افرادی چون مهندس بازرگان، دکتر سنجابی، الهیهار صالح و مهندس حسینی بودند. ارگان این حزب روزنامه «جبهه» و دارای تمایلات دموکراتیک و ملی بود.

۲- **سازمان نظارت بر آزادی انتخابات**: در جریان انتخابات دوره شانزدهم مجلس شورای ملی و با هدف جلوگیری از تقلب در انتخابات توسط عده‌ای از جوانان علاقه‌مند به کشور و با رهبری دکتر مظفر بقایی تأسیس شد. این هیئت پس از انتخابات منحل شد، ولی بعد از آن حزب زحمتکشان به رهبری دکتر بقایی و حزب «نوری سوم» به رهبری خلیل ملکی ایجاد شدند.

۳- **حزب ملت ایران**: داریوش فروهر با همراهی چندنف دیگر در آبان سال ۱۳۳۷ حزب «ملت ایران» را پایه‌گذاری کردند. پس از گسترش مبارزات سیاسی و پیوستن عده زیادی به این حزب، حزب ملت ایران را پایه پان‌ایرانیسم ایجاد شد. در ۱۷ دی سال ۱۳۳۰ عده‌ای به رهبری محسن پزشک‌پور و دکتر محمدرضا صدرعاملی از حزب ایران جدا شدند و حزب پان‌ایرانیسم را راه‌اندازی و راه خود را از حزب ملت ایران که هدف آن پشتیبانی از دکتر مصدق و پیگیری نهضت ملی بود جدا کردند.

۴- **جمعیت آزادی مردم ایران**: به رهبری محمد یخبخت تشکیل شد و مبنای کار خود را آزادی‌خواهی قرار داد. این حزب گسترش چندانی پیدا نکرد، اما فعالیت‌های خود را در دوره مبارزات نهضت مقاومت هم ادامه داد.

۵- **گروه مسلمانان مجاهدانصاف و بازار**: این گروه با رهبری شمس قنات‌آبادی از بازاربان مسلمان و مبارز تشکیل شد و در کمک به بازاری‌ها برای ادامه مبارزه نقش مهمی داشت. شمس قنات‌آبادی به‌تدریج از دکتر مصدق دور و به آیت‌الله کاشانی نزدیک شد و در بدبین کردن آنها به هم نقش مهمی ایفا کرد.

۶- **حزب استقلال**: این حزب سا رهبری عبدالقدیر آزاد و با هدف دفاع از استقلال کشور تشکیل شد، اما وابستگی‌های مشکوک عبدالقدیر آزاد باعث شد این حزب در حد شعار باقی بماند.

۷- **فدائیان اسلام**: پس از شهریور سال ۱۳۳۰ این جمعیت با هدف مبارزه مسلحانه با رژیم پهلوی به رهبری شهید نواب صفوی و حمایت آیت‌الله کاشانی تشکیل شد.نواب صفوی معتقد بود حکومت باید مراکز فسق و فجور و فحشا را تعطیل و احکام اسلامی را اجرا کند و این حکومت از طریق مصوبات پارلمانی و قانونی زین بار این موضوع نمی‌رود، لذا هنگام ضرورت باید دست به اقدامات انقلابی و مسلحانه زد.

این گروه‌ها هم‌راه عده‌ای از بازاربان‌های خوشنام، دانشگاهیان و اصناف و گروه‌های مختلف جبهه ملی را تشکیل دادند. جبهه ملی روز دوم آبان سال ۱۳۳۸ رسماً اعلام موجودیت کرد.

■ **آغاز اختلاف**

در روز ۱۳ آبان سال ۱۳۳۸ فدائیان اسلام هژیر، وزیر دربار را ترور کردند و انتخابات تهران و حومه باطل اعلام شد. به این ترتیب موقعیت جبهه ملی مستحکم‌تر شد و اعضای آن برای کردند. جبهه ملی از ابطال انتخابات ناپاید استفاده کرد و توانست در مجلس شانزدهم فراکسیون پارلمانی جبهه ملی را با افرادی چون دکتر مصدق، نریمان، مکی، آزاد، صالح، شایگان و آیت‌الله کاشانی که از تهران انتخاب شده بودند ایجاد کند. مؤسسان جبهه ملی به جدایی دین از سیاست اعتقاد داشتند و در اسانسهام خود بیشتر بر آزادی انتخابات و آزادی افکار تکیه کرده و توجهی به دین اسلام و علایق مذهبی اکثریت مردم ایران نکرده بودند. با اینکه شکل‌گیری مبارزه با دربار و انگلستان و نیز ملی شدن صنعت نفت محبوبیت زیادی را برای جبهه ملی ایجاد کرد، اما تعدادی از اعضای مذهبی جبهه از جمله شهید نواب صفوی از همان ابتدای کار به انتقاد از آن پرداختند. نواب صفوی می‌گوید: «پنجاه همت مذهبی که ندارند هیچ، به مذهب علاقه هم ندارند!»

از آنجا که بیوسنت به جبهه ملی توسط افراد ممکن نبود و آنها ناچار بودند ضرورتاً وارد گروه یا حزبی شوند، گاهی اوقات افراد وارد گروه‌هایی می‌شدند که آنها را قبول نداشتند. ان‌چار مردم از انگلیس و شرایط جهانی پس از جنگ جهانی دوم سبب شد تلاش فراکسیون جبهه ملی در مجلس برای رد لایحه گس - گلشایبان نتیجه دهد و محبوبیت جبهه ملی در میان عامه مردم صد برابر شود. البته عده‌ای فرصت‌طلب هم برای رسیدن به مقام و ثروت به جبهه ملی پیوستند که زمینه را برای ایجاد چندگانگی و اختلاف در جبهه ملی فراهم کردند، به‌طوری‌که عوامل داخلی و خارجی توانستند با حداقل هزینه بر این جبهه ناهماهنگ و بدون انسجام فائق آیند و کودتای ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲ را رقم بزنند.